

RDN AHVL-İ ŞAHSİYE (HUKK-I İLE) KANUNLARINDA OSMANLI TESİRİ

Ahmet BOSTANCI*

OTTOMAN INFLUENCE ON JORDANIAN FAMILY LAW

Although it is known that Ottoman Family Law, issued in 1917, remained in effect for some times in the countries that were lost by the Ottomans after the First World War, and influenced their Family Law; there is no study showing the extend of this influence. This study examines its influence on Jordanian Family Law. It presents all the arrangements made in the Jordanian Family Law from Ottomans to the present and argues against some scholars that it remained in effect longer than that which they claim.

1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı hakimiyetinden çıkan diğer bazı ülkelerde belirli bir süre daha yürürlükte kalmaya devam ettiği ve bu ülke kanunlarına olan etkisi genel olarak bilinen bir husus olmakla birlikte bu tesirin boyutlarının net olarak ortaya konması için tafsilatlı araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu çalışmada, kararnamenin Ürdün'de aile hukuku (daha sonraki adıyla ahval-i Şahsiye) alanında çıkarılan kanunlara ne gibi etkilerinin olduğunun tespitine çalışılmaktadır. Bu amaçla, Osmanlıdan günümüze, Ürdün'de aile hukuku alanında yapılan bütün düzenlemeler incelenmekte ve kararnamenin Ürdün'de yürürlükte kalma süresi ile ilgili olarak daha önce bir kısım müellifler tarafından ortaya konulan değerlendirmelerin tümüyle isabetli olmadığı ortaya konulmaktadır.

Ürdün yaklaşık 400 yıl Osmanlı hkimiyeti altında kalmış bir Orta Doğu lkesidir. Bu uzun birliktelik dolayısıyla dil, hukuk, sanat gibi pek çok alanda her iki toplumun birbirlerinden etkilenmeleri son derece tabiidir. Biz bu yazımızda hukukun belirli bir bölümündeki etkileşme üzerinde duracağız. Bu da 1917 tarihli Hukûk-ı ile Kararnamesi'nin Ürdün'de aile hukuku (daha sonraki adıyla ahval-i Şahsiye) alanında çıkarılan kanunlara ne gibi etkilerinin olduğunun tespiti Şeklinde olacaktır. Hemen belirtelim pek çok Ürdünlü müellif, 1947'de 26 sayılı Hukûk-ı ile Kanunu çıkana değin Osmanlı Hukûk-ı ile Kararnamesi'nin Ürdün'de uygulanmaya devam ettiğini söylemek-

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi abostanci@hotmail.com

tedir.¹ Bazı kaynaklarda da kararnamenin bazı değişikliklerle 1951 yılına kadar yürürlükte kaldığı bilgisi yer almaktadır.² Ancak bu bilgiler tam olarak doğru bir hükmü yansıtmamaktadır. Konuyla ilgili kesin bir yargıya varabilmek için Ürdün'de bu alanda yapılan bütün düzenlemelerin incelenmesi gerekmektedir. Aşağıda bu incelemeyi yaparak HAK'nın Ürdün'de icra ettiği tesirleri net bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız.

I. OSMANLI HUKÛK-I ÂİLE KARARNÂMESİ

8 Muharrem 1336/25 Ekim 1917 tarihli Hukûk-ı Âile Kararnâmesi (kısaca HAK) hem Osmanlı Devleti'nde ve hem de İslam ülkelerinde İslam Aile Hukuku sahasında ilk kanun olması ve sahasında köklü yenilikleri taşıması bakımından son derece önemli bir kararnamedir.

HAK, dört sünî mezhebin esaslarından istifade edilmek suretiyle yapılmış olup gayrimüslim tebaanın evlenme ve boşanmaları da kendi dinlerinin esaslarına göre tanzim edilmiştir.³

Kararname, iki kitap ve 157 maddeden meydana gelmektedir. Birinci kitap "Münâkahât" başlığını taşımakta ve 6 bâba ayrılmaktadır. Bâblar da kendi aralarında fasillara ayrılmış durumdadır. İkinci kitap "Müfârakât" hakkındadır ve 3 bâba ve bunlar da kendi içlerinde fasillara ayrılmıştır. Son kısımda da mevâdd-ı şettâ (çeşitli hükümler) başlığını taşıyan bir kısa bölüm yer almaktadır.

Kararnamenin en önemli özellikleri ve getirdiği yenilikler şunlardır: Kararname, İslam ülkelerinde alanındaki ilk kanundur. Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Musevîler hakkında ayrı hükümler getirmiştir. Hanefî mezhebine bağlı kalma geleneğinden ayrılarak diğer mezheplerden istifade yolunu açmıştır. Osmanlı Devleti'nde kazâî birliği temin etmiştir. Evlenme ve boşanmada devlet kontrolü getirmiştir. Bazı durumlarda kadına kocasından tefrîk hakkı vermiştir. Kadının kocasının monogam kalmasını şart koşabileceğini kabul etmiştir. Evlenme yaşına alt sınır getirmiştir.⁴

Kararname uzun müddet uygulanma şansı bulamamış ve 20 ay gibi kısa bir süre mer'iyette kaldıktan sonra çeşitli baskılar neticesinde 18 Haziran 1919 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır.⁵

Kararname daha önce de zikredildiği üzere, İslam ülkelerinde aile hukuku alanında yapılan ilk kanundur. Mısır'daki bazı münferit düzenlemeler bir tarafa bırakılırsa, kararnameden sonra uzun süreler bu sahada ikinci bir kanun ortada görünmemiştir. Bu bakımdan kararname uzun seneler sonra bu sahayı kanunlaştırmak isteyen devletlere en azından örneklik etmiştir denebilir.⁶

Kararnamenin tesiri vakıası daha ziyade Ortadoğu ülkeleri için söz konusu olmaktadır. Zira bu ülkeler umumiyet itibarıyla Osmanlı Devleti'yle aynı hukuk ekolüne sahiptir. Üstelik bu ülkelerden bir kısmı kararnameyi uzun müddet tatbik etmiş, bir

¹ Bk. Muhammed Mahmûd Muhaylân, el-Kazâ eş-şerî fi'l-Ürdün, Amman 1994, s. 15; Abdülfettâh Ayiş Amr, el-Karârât el-kazâiyye fi'l-ahvâl eş-şahsiyye, Amman 1990, s. 2; Ahmet Saîd Milhım, eş-Şerhu't-tatbîkî li kânûni'l-ahvâl eş-şahsiyye el-Ürdünî, Amman 1998, s. 13.

² M. Akif Aydın, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, İstanbul 1985, s. 226.

³ Halil Cin, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Konya 1988, s. 292.

⁴ Aydın, Aile Hukuku, s. 207-217.

⁵ Cin, Evlenme, s. 293.

⁶ Aydın, Aile Hukuku, s. 227.

kısmı da Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak bu devlet ve onun hukuk sistemi içerisinde yaşamışlardır.⁷

Bu ülkeler içinde Ürdün, kararnamenin en fazla tesirinde kalan ülke olarak görünmektedir. Nitekim, Velidedeoğlu, Ürdün kanununu Osmanlı ve Mısır kanunlarının bir sentezi olarak değerlendirmektedir.⁸ Bu durum, aşağıda Ürdün'de bu alanda yapılan kanunî düzenlemeleri HAK ile karşılaştırmalı olarak incelediğimizde net olarak karşımıza çıkacaktır.

II. ÜRDÜN'DE YAYIMLANMIŞ AİLE HUKUKU (AHVÂL-i ŞAHSİYE) KANUNLARI VE HAK'DAN ETKİLENME DURUMLARI

Ürdün'de Osmanlı yönetimi sonrasında günümüze değin 4 tane hukûk-ı âile (en son kanundaki ismiyle: ahvâl-i şahsiye) kanunu yayınlanmıştır. Bunlar: 1) 1927 Tarihli Hukûk-ı Âile (Nikâh ve İftirâk) Kanunu, 2) 1947 Tarihli 26 Sayılı Hukûk-ı Âile Kanunu, 3) 1951 Tarihli 92 Sayılı Hukûk-ı Âile Kanunu, 4) 1976 Tarihli 61 Sayılı Ahvâl-i Şahsiye Kanunu.⁹

A. 1927 TARİHLİ ÜRDÜN HUKÛK-I ÂİLE (NİKÂH VE İFTİRÂK) KANUNU¹⁰

Ürdün'de aile hukuku alanında çıkarılan ilk kanun 1927 tarihli Hukûk-ı Âile (Nikâh ve İftirâk) Kanunudur. Ürdünlü çok sayıda müellif de dahil olmak üzere pek çok araştırmacı muhtemelen muttali olamama sebebiyle bu kanunun varlığından bahsetmemekte ve HAK'nın 1947'ye kadar Ürdün'de yürürlükte kaldığını ifade etmektedirler. Ancak 1927 tarihli kanun, her ne kadar büyük oranda HAK'ya dayansa da, Ürdün hükümeti tarafından HAK'ya atıfta bulunmaksızın yeni bir kanun gibi yasalaştırıldığından ayrı bir kanun olarak değerlendirilmesi zarureti vardır.

1927 Hukûk-ı Âile Kanunu, Ürdün'de alanında yayımlanmış ilk kanun olması itibarıyla ayrı bir öneme haizdir. Kanunu HAK ile karşılaştırdığımızda şu hususları zikretmemiz mümkündür:

HAK 157 maddeden meydana gelirken ÜAHK 104 maddeden oluşmaktadır. Madde sayılarındaki farklılığın sebebi ve aynı zamanda da iki kanun arasındaki en büyük fark, HAK'da yer alan gayrimüslimlerle ilgili hiçbir maddenin Ürdün kanununda yer almamasıdır. Bu durum, Ürdün'de başlangıçtan itibaren gayrimüslimlere ait ayrı bir kaza sisteminin olması dolayısıyla bu maddelere gerek olmamasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere HAK'da gayrimüslimlerle ilgili maddelere de yer verilmesinin temel sebebi, cemaat mahkemelerinin yetkilerinin kaldırılarak bir nevi kaza birliğinin temin edilmek istenmesidir ki, kararname bu yüzden gayrimüslim cemaatlerinin tepkisini çekmiştir. Kanunun çıktığı tarih olan 1927 yılında İngiliz Mandası altında küçük bir emirlik olan Ürdün'de (o zamanki ismiyle Doğu Ürdün Emirliği) gayrimüslimlerin tepkisini çekecek böyle bir uygulamanın varlığını düşünmek ise imkânsızdır. Gayrimüslimlerle ilgili maddelerde durum böyle olmakla birlikte HAK'ın Musevîlerle ilgili 60. maddesi Müslümanlarla ilgili fikhî hükümlerle benzerlik taşımasının da etkisiyle ve muhte-

⁷ Aydın, Aile Hukuku, s. 227.

⁸ Bk. Aydın, Aile Hukuku, s. 231.

⁹ Bk. Abdullahî A. An-Na'im, İslamic Family Law in a Changing World, New York 2002, s. 119.

¹⁰ Kanun metni için bk. Doğu Ürdün Hükümeti Resmî Gazetesi, 15 Nisan 1927/12 Şevval 1345 Cuma tarihli 154. sayı, s. 8-15.

melen sehven Ürdün kanunu tarafından da alınmıştır ki, sonraki Ürdün kanunlarında bu durumun düzeltildiğini müşahede edilmektedir.

Gayrimüslimlerle ilgili maddeler dışında HAK'da bulunup da Ürdün kanununda yer almayan çok az madde söz konusudur. Bunlardan bir kısmı HAK hazırlandığı sırada mevcut olup karamameye etki eden bazı sosyal gerçeklerin Ürdün toplumu için söz konusu olmamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin HAK'da 38. madde olarak yer alan "Üzerlerine evlenmemek ve evlendiği surette kendisi veya ikinci kadın boş olmak şartıyla bir kadını tezevüic ve şart muteberdir" hükmü, ÜAHK'da yer almamaktadır. HAK'da bu madde muhtemelen, poligamiye karşı fikirlere sahip olan ve kanun hazırlandığı sırada belirli bir kamuoyunu etkileme gücüne sahip olan batıcı ve Türkçüleri yatıştırmak amacıyla konulmuştur ve bu açıdan benzer bir durumla karşı karşıya bulunmayan Ürdün'de kanunlaşmamış olması tabiidir.

104 Maddelik kanunda HAK'nın 84 maddesi en ufak bir değişiklik yapılmaksızın aynen alınmıştır. Diğer bazı maddelerde ise çok küçük farklılıklar, ilâve ya da eksiklikler yer almaktadır. Hal böyle olmakla birlikte Ürdün kanunu HAK'ya hiçbir atıfta bulunmayan ilk defa hazırlanmış bir kanun hüviyetinde ortaya konulmuş bulunmaktadır.

İki kanun arasında evlilik yaşı gibi çok az hükümde farklılık bulunmaktadır. Bazı maddelerde de sanki ayrı bir kanun olduğu havası verilmek için konulduğu kanaati uyandıran küçük ifade farklılıkları yer almaktadır. İfade farklılığı bulunan yerlerden bir kısmı, HAK'dan madde alınırken tercümenin yanlış yapıldığı izlenimi vermektedir. Zira bu tür yerlerde hükmün ÜAHK'daki şekilde olması fikhî açıdan ve kanun dili açısından isabetli değildir. Örneğin Ürdün kanunu 4. maddesinde "Mecnunun bir zarurete mebni olmadıkça nikâhı caiz değildir." denilerek HAK'daki "...ve mecnunenin..." kaydına yer verilmediği halde devamında "zaruret bulunduğu halde o ikisinin nikâhları (nikâhahümâ) veli tarafından akd olunur" denilerek HAK'nın ifadesi aynen alınmış ve maddenin baş tarafında "mecnune" kaydının alınmadığı hususu dikkatten kaçırılmıştır. Tercümenin dikkatsiz yapıldığını gösteren bir başka husus da şudur: HAK'nın üçüncü bâbının 2. faslının maddeleri gayrimüslimlerle ilgili olduklarından ÜAHK'da yer almamaktadır. Buna rağmen Ürdün kanununda 18. madde ile başlayan kısım 2. fasıl olması gerekirken, HAK'da olduğu gibi, 3. fasıl olarak başlıklandırılmıştır. Bir başka örnek de şöyledir: HAK'da md. 72'de "Koca gayr-i mümeyyiz çocuğundan başka aile ve akrabasını ... oturtamaz" hükmü yer alırken ÜAHK'da 34. maddede "...ve gayr-ı mümeyyiz çocuğunu oturtamaz" hükmü yer almaktadır ki, mefhumu muhalifinden mümeyyiz çocuğun beraberinde oturtulabileceği şeklinde bir hüküm çıkarılabilecek bu ifade, HAK'nın ilgili maddesinin yanlış tercüme edilmiş olabileceği kanaatini uyandırmaktadır.

İki kanun arasındaki bir diğer farklılık da şudur: HAK'da kanunda yer almayan hususlarda hâkimlerin nasıl hareket edeceği hususu belirtilmemiş, Ürdün kanununda bu durumda (Hanefî) mezhebinin muteber kitaplarına müracaat edileceği hükmü konulmuştur.

Genel bir değerlendirme olarak, 1927 tarihli Ürdün kanununun çok büyük oranda HAK'nın maddelerinin aynen tercümesi ile oluşturulmuş olduğunu söyleyebiliriz. Muhtemelen bu sebepten veya matbuatın yaygın olmaması sebebiyle muttali olamamaktan dolayı pek çok müellif, 1927 kanunundan bahsetmemekte ve HAK'nın 1947'ye kadar Ürdün'de yürürlükte kaldığını ifade etmektedirler. Ancak 1927 yılında HAK'ya dayansa da müstakil bir kanun çıkarılmış olması ve yine 1947 kanununda ve sonraki kanunlarda da HAK'nın etkileri bulunması dolayısıyla bu tür bir değerlendirme isabetli değildir.

B. 1947 TARİHLİ 26 SAYILI HUKÛK-I ÂİLE KANUNU¹¹

Ürdün'de aile hukuku alanında çıkarılan ikinci kanun 1947 tarihli ve 26 sayılı Hukûk-ı Âile Kanunu'dur.

1947 tarihli bu kanunda 1927 tarihli kanuna hiç değinilmemekte, kanunla ilgili herhangi bir ilga maddesi de yer almamaktadır. Muhtemelen bu vb. sebeplerden ötürü, bir çok müellif HAK'nın Ürdün'de 1947 yılına kadar yürürlükte kaldığını ifade etmişlerdir. Ancak bununla birlikte 1947 kanununun ifade olarak HAK'dan küçük farklılıklar arz ettiği konularda aynen 1927 kanunundaki ifadelerin alındığı görülmektedir ki, bu durum bizi 1947 kanununu hazırlayanların 1927 tarihli kanundan haberdar oldukları kanaatine götürmektedir.

1947 Tarihli kanunun 1927 tarihli kanundan farklı olan yönleri şunlardır:

1927 Tarihli kanunda evlilik yaşı 16 iken, 1947 tarihli kanunda bu 15'e indirilmiştir. 1927 tarihli kanunda yer alan mecnunun evlendirilmesi hükmü 1947 tarihli kanunda yer almamaktadır. İnkâr halinde vesikaya dayanmayan evlilik iddialarının dinlenmeyeceği hükmü getirilmiştir. 1927 Tarihli kanunda mutlak sefer ifadesi varken 1947 tarihli kanununda kadının kocasıyla beraber ülke içinde sefere mecbur olduğu ifadesi vardır. 1947 Kanununda mazeretsiz olarak yapılan birden fazla evlilikte harç ödeneceği hükmü getirilmiştir. Fasid ve batıl nikâhlarda tefrikin kamu hakkı adına yapılacağı zikredilmiştir. Talâkın tescil edilmemesi halinde para cezası öngörülmüştür. Rücûu kadiya bildirme zorunluluğu getirilmiştir. Hapis cezası alanın karısının hâkim tarafından tatlıki hükmü konulmuştur.

1947 Tarihli kanunu Osmanlı Aile Hukuku Kararnamesi ile karşılaştırdığımızda da şu hususları söyleyebiliriz:

HAK'da Yahudi ve Hristiyanlara yönelik maddeler de bulunurken 1927 kanununda olduğu gibi 1947 kanununda da gayrimüslimlerle ilgili maddeler yer almamaktadır. Bu yüzden HAK 157 madde iken 1947 Ürdün kanunu 107 maddeden meydana gelmektedir.

1947 Kanunu büyük oranda 1927 kanunu ile aynı olduğundan tabii olarak HAK ile büyük benzerlik arz etmektedir. Maddeler, gayrimüslimlerle ilgili maddeler çıkarıldığına aynı sırayı izlemektedir.

1947 Kanununun 75 maddesi HAK ile tamamen aynıdır. Kanunda HAK'da hiç yer almayan bazı maddeler bulunmaktadır ki, bunlar şunlardır: Yaş konusunda da denklik aranacağı (md. 4); karısını boşayan kimsenin iddet müddeti içerisinde onun mahrem akrabası ile evlenemeyeceği (md. 9); talâkın tescil ettirilmesi (md. 69); ric'î talâkta ric'ati hâkime haber verme zorunluluğu (md. 72); 5 yıl hapis cezası alanın eşinin kadı tarafından tatlık edilebileceği (md. 87); kanunda yer almayan hususlarda (Hanefî) mezhebin(in) muteber kitaplarına başvurulacağı (md. 105).

Gayrimüslimlerle ilgili maddeler dışında HAK'da yer alıp da 1947 tarihli Ürdün kanununda yer almayan maddeler ise şunlardır: Mürâhik ve mürâhikanın evlendirilmesi (HAK md. 5, 6, 7, 8); mecnunun evlendirilmesi (HAK md. 9); nikâh akdinin ilânı (HAK md. 33); mut'a nikâhının ve muvakkat nikâhın fasid oluşu (HAK md. 55); sarhoş ve mükrehin talâkı (HAK md. 104, 105); biriken nafakanın sakit olmaması (HAK md. 154).

¹¹ Kanun metni için bk. Ürdün Resmî Gazetesi, 1947 senesi 910 no.lu sayı.

Geriye kalan maddelerde HAK ile Ürdün kanunu arasında kısmî değişiklikler bulunmaktadır. Bunlar bazen ifade farklılığı, ihtisar ve tevsî' şeklinde olabildiği gibi bazen "nikâh altında cem edilmeleri memnû olan iki kadından biri nikâhında iken diğerini nikâhlananın", HAK'da "fasid", Ürdün kanununda "batıl" olarak kabul edilmesi gibi hüküm farklılığı şeklinde de olabilmektedir. Yine farklı bir hüküm olarak Ürdün kanunu evlilik ehliyetinde 15 yaş kabul ederken HAK, erkekte 18 kızda 17 yaş kabul etmiştir.

Görüldüğü üzere 1947 kanunu da çok büyük oranda HAK'ya dayanmaktadır.¹² Zaten kanunda HAK'ya yönelik bir ilga maddesi zikredilmemektedir. Bu tür bir madde aşağıda inceleyeceğimiz 1951 tarihli kanunda yer almaktadır. Bu açıdan bazı müellifler tarafından ifade edilen HAK'nın Ürdün'de 1947 yılına kadar yürürlükte kaldığı bilgisi doğru değildir. Zira bu kanun öncesinde de 1927 yılında başka bir kanun çıkarılmıştır ve o kanunda olduğu gibi 1947 tarihli kanun da çok büyük oranda HAK'nın tercümesinden ibarettir. Buna göre ya HAK'nın 1927 yılına kadar yürürlükte kaldığı söylenmeli ya da 1947'ye kadar yürürlükte kaldığı şeklinde bir yorumda bulunmadan HAK'nın 1951 tarihli ve daha sonraki kanunlara ne şekilde etki ettiği incelendikten sonra bir değerlendirme yapılmalıdır.

C. 1951 TARİHLİ 92 SAYILI HUKÛK-I ÂİLE KANUNU¹³

Ürdün toplumsal hayatında meydana gelen gelişmelerin aile hukuku kanununda değişiklikler yapılmasını zorunlu kılması neticesinde, 1951 yılında 92 sayılı kanun çıkarılmıştır.¹⁴

1951 Tarihli kanunun bir önceki kanundan farklı yönleri şunlardır:

1947 Tarihli kanunda evlilik ehliyeti için gerekli yaş, kız ve erkekte 15 iken, 1951 tarihli kanunda kız için 17 erkek için 18 yaş öngörülmüştür.

1947 Tarihli kanunda eşler arasında 30'dan fazla yaş farkı olduğunda hâkimin küçüğün rızasından emin olması gerektiği hükmü varken yeni kanunda bu fark 20 yaşa indirilmiştir.

Önceki kanunda özürsüz birden fazla evlilik yapmak isteyen mahkemeye harç ödemesi hükmü getirilmişken 1951 tarihli kanunda kaldırılmıştır.

1951 Kanunu, yazılı senet bulunmadığında mehir iddialarının dikkate alınmıyacağı hükmünü getirmiştir.

1947 Tarihli kanunda nafakanın eşlerin durumuna göre belirleneceği hükmü varken yeni kanunda kocanın durumuna göre belirleneceği hükmü getirilmiştir. Ayrıca doktor ücreti gibi önceki kanunda yer almayan bazı hususlara da yer verilmiştir.

1951 Tarihli kanun, sarhoş ve mükrehin boşaması, gayri müncez talâk, kocanın sahip olduğu talâklar, talâk vaki olmayan ibareler, sayı belirtilerek yapılan talâklar gibi, bir kısmı HAK'da yer aldığı halde önceki kanunda yer almayan talâkla ilgili hususlara yer vermiştir.

Önceki kanunda kocası 5 yıldan fazla hapis cezası alan kadının boşanmak için kadiya başvurabileceği hükmü varken, 1951'de 3 yıl ceza alanın karısının 1 yıl geçtikten sonra mahkemeye başvurabileceği hükmü getirilmiştir.

¹² Benzer kanaat için bk. An-Na'im, *Islamic Family Law*, s. 119.

¹³ Kanun metni için bk. Ürdün Resmî Gazetesi, 16. 08. 1951 tarihli 1081 no.lu sayı.

¹⁴ Muhaylân, *el-Kazâ eş-Şer'î*, s. 25.

1947 Tarihli kanunda iddet nafakasında kadının talebi şart koşulmuşken 1951 kanununda bu nafakanın kocanın zimmetinde borç olduğu kabul edilmiştir. 1947 Kanunu akraba nafakasına değinmemişken, 1951 kanunu ayrıntılı olarak düzenlemiştir.

1951 Kanunu hidâne yaşını, şartlarını ve hakkın kime ait olduğunu düzenlemiştir. Kanunda geçen sene ifadelerinin hicrî seneyi ifade ettiği belirtilmiştir. Önceki kanunda bu hususa yer verilmemektedir.

1951 Tarihli kanununu HAK ile karşılaştırdığımızda da şunları söylememiz mümkündür:

131 Maddelik 1951 kanununun 68 maddesini aynen HAK'dan almış bulunmaktadır. 107 maddelik 1947 kanununda 75 maddenin aynen alındığı düşünülürse harfi harfine hiç değişiklik yapılmaksızın madde alım oranının bu kanunda biraz daha aşağı düştüğü ifade edilebilir. Ancak diğer maddelerdeki değişiklikler aşağıda ortaya koyacağımız üzere küçük olduğundan 1951 kanununun da yine HAK etkisinde çıkarılmış bir kanun olduğunu söylememiz rahatlıkla mümkün olmaktadır.

1951 Kanununda yer alan ve HAK'da bulunmayan maddeler şunlardır:

Velisinin imtinaî halinde hâkimin 17 yaşını tamamlamış bakire veya dulu evlen-direbileceği (md. 5), boşadığı karısının iddeti içerisinde onun mahrem akrabası ile evlenilemeyeceği (md. 11), kocanın nikâh akdi için hâkime müracaat etmesinin zorunlu olduğu (md. 22), hamilelik varsa yaş farkı sebebiyle fesih iddiasının dinlenmeyeceği (md. 30), zevcenin mehrin teciline rıza göstermesi halinde itaatten imtina edemeyeceği (md. 43), duhûlden önce zevcin mehirden aczinin ortaya çıkması sebebiyle tefrîk (md. 50), senede dayanmayan mehir iddialarının dinlenmeyeceği (md. 51), ebe, doktor ve çocukların eğitim masraflarının nafakaya dahil olduğu (md. 64), bir şeyi yaptırmaya zorlama amacı taşıyan gayri müncez talâkın vaki olmayacağı (md. 70), sayıya izafe edilen talâkın bir defa vuku bulacağı (md. 72), tescil edilmemiş talâk iddialarının dinlenmeyeceği (md. 77), üç sene hapis cezası alanın zevcesinin hâkim tarafından tatlîk edilebileceği (md. 93), eşine infaktan imtina edenin durumu (md. 98), adem-i infak sebebiyle tatlîkte talâkın ric'î olduğu (md. 100), iddetin ayrılık öncesi ortak meskende bekleneyeceği (md. 153), akraba nafakaları (md. 115-122), hidâne yaş (md. 123), nesebin sübutu (md. 124), mefkûdun durumu (md. 125-126), kanunda hicrî senenin kastedildiği (md. 127), kanunun öncesi talâklara şamil olmadığı (md. 128), kanunda yer almayan hususlarda Hanefî mezhebinin râcihine müracaat edileceği (md. 129).

HAK'da yer alıp da 1951 tarihli kanunda bulunmayan maddeler de şunlardır:

12 yaşını tamamlamayan erkek ve 9 yaşını tamamlamayan kızı kimsenin evlen-diremeyeceği (HAK md. 7), kocanın talâkı hâkime beyana mecbur olduğu (HAK md. 110), duhûlden önceki talâkın bâin olduğu (HAK md. 116), takdirden önce geçen müddetin nafakasının sakit olacağı (HAK md. 153), birikmiş nafakanın vefat ile sakit olmayacağı (HAK md. 154).

Her iki kanunda yer alan farklı hükümler de şunlardır: Fasid nikâhtaki duhûl Ürdün kanunu md. 16'ya göre hürmet-i müsâhare gerektirirken, HAK md. 19'a göre gerektirmemektedir. ÜK md. 95'e göre kocasının öldüğüne hükmedilen kadının ikinci evliliği kocanın gelmesi ile fesh olmaz iken, HAK md. 129'a göre fesh olmaktadır.

Diğer maddelerde iki kanun arasında çok az farklılık bulunmaktadır. Bunlar genellikle tevsi' veya ihtisar veya örneklendirme şeklinde olmaktadır. 1951 Kanununda dikkat çekici bir yön olarak evlilik yaşı konusunda önceki Ürdün kanunlarından farklı olarak HAK'daki 18/17 yaş hükmü benimsenmiştir. Önceki kanunlardaki hükümleri

bırakıp HAK'nın hükümlerini benimsemiş, başka hükümlerde de söz konusudur ki, buna fasid ve batıl evliliklerle ilgili maddeler örnek verilebilir. 1951 Kanununda diğer maddelerdeki ifadelerin de 1947 kanunundan farklı olarak HAK'ya daha yakın olduğu görülmektedir. Bu sebeple 1951 kanununu HAK'nın 5 maddesi çıkarılıp 22 yeni madde eklenmiş hali olarak nitelendirmemiz mümkündür. Buna göre muhtemelen HAK ile ilgili ilga maddesi bulunmasından hareketle yapılan, HAK'nın Ürdün'de 1951'e kadar yürürlükte kaldığı şeklindeki değerlendirme de isabetli bulunmamaktadır. Zaten her ne kadar ilga maddesi bulunsa da bu madde, HAK hükümlerinin toptan ilgası anlamına gelmemekte, sadece yeni çıkan kanuna aykırı maddelerinin iptal olduğunu ifade etmektedir. Nitekim, Ürdün'de tadilat ve ilgalar istisna olmak üzere Osmanlı kanunlarının yürürlük durumunun devam ettiği, Doğu Ürdün Kânûn-ı Esâsî'si'nin 58. maddesinde açık bir hüküm olarak yer aldığı gibi, bağımsızlık sonrası kabul edilen 1946 anayasasının 71. maddesinde de teyit edilmiştir.¹⁵ 1952 Anayasasının 128. maddesinde ise anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte geçerli olan kanunların yürürlüklerinin devam edeceği hükmü yer almaktadır ki, bu da 1946 anayasasında yer alan Osmanlı kanunlarının yürürlüklerinin sürdüğünü ifade eden hükmün devam ettiğini göstermektedir.¹⁶ Binaenaleyh bu konudaki nihai değerlendirme için 1976 kanununun da incelenmesine ihtiyaç vardır.

D. 1976 TARİHLİ 61 SAYILI AHVÂL-İ ŞAHSİYE KANUNU¹⁷

Bazı maddelerinde yapılan değişikliklerle beraber şu an yürürlükte olan kanundur. Önceki kanunlardan farklı olarak sadece 4 mezhep ile yetinilmeyip, Davud ez-Zâhirî ve İbn Hazm'ın görüşlerine de yer verilmiştir. Önceki kanunlardan bir çok yönden ayrılmaktadır.¹⁸

Önceki kanunlarda yer almayıp sadece bu kanunda yer alan hususlar şunlardır:¹⁹

Kanun, evliliği, erkek ve kadın arasında aile kurmayı ve nesil meydana getirmeyi helâl kılan akit olarak tanımlamış, evlilik ehliyeti için erkeğin 16 kızın 15 yaşını tamamlamış olması şartını getirmiştir. 18 Yaşını geçmiş olan dulun evliliğinde veli rızasını zikretmemiştir. Evliliğin resmen tescilini ve aksine hareket halinde cezayı öngörmüştür. Yurt dışında yaşayan Ürdünlüler için evlilik ve talâk işlemlerini konsolosluklarda yapabilecekleri hükmünü getirmiştir. Kanunda evlilik vesikasında yer alan şartların taraflar açısından bağlayıcı olduğu kabul edilmiş, uyulmaması ve karşı tarafın talebi halinde akdin fesholacağı belirtilmiştir.

Zevce nafakasının yiyecek, kıyafet, mesken, doktor ve emsallerine hizmetçi tayin edilenleri için hizmetçiye şamil olduğu kabul edilmiştir.

¹⁵ 1946 Anayasası md. 71: "Yürürlükte olan kanunlar şunlardır: -Ürdün Hâşimî Krallığı'ndaki ahvâlin tatbikine imkân verdiği ve mezkûr kralıktaki teşri ile ilga veya tadil edilmedikleri ölçüde- basın yoluyla yürürlükte oldukları ilân edilmiş olan ve I Teşrin-i Sâni 1914 veya öncesinde yayımlanmış olan Osmanlı kanunları ve bu anayasanın yürürlüğünden önceki Osmanlı kanunları."

¹⁶ 1952 Anayasası 128. md: "Bu anayasanın yürürlük tarihinde Ürdün'de geçerli olan bütün kanun, nizamname ve diğer teşri-i a' mâl yeni bir teşri ile ilga veya tadil edilene değin yürürlükte kalır."

¹⁷ Kanun metni için bk. Teysîr Ahmed ez-Za'bi, Mecmûatü't-teşriât eş-şer'iyye, Amman 2000, s. 104-136.

¹⁸ Muhaylân, el-Kazâ eş-Şer'î, s. 28.

¹⁹ Muhaylân, el-Kazâ eş-Şer'î, s. 28-31.

Kocanın, eşi üzerinde üç ayrı mecliste üç talâk hakkına sahip olduğu, kocanın tatlık için tevkilde bulunabileceği, yazılı olmak şartıyla zevceye talâk hakkı verilebileceği belirtilmiştir.

Şikâk ve nizâ davalarında hakemlerin tahkikatlarını eşlerin de imzaladıkları yazılı bir belgeye dökmelerinin zorunlu olduğu, evlilik devamınca çocukların bakım ve terbiyesinin anneye ait olduğu, ayrılık halinde bu hakkın bulûğa kadar devam edeceği, kocasının ölümüne hükmedilmesi neticesinde evlenen kadının yeni evliliğinin duhûlden sonra feshedilmeyeceği hükümlerine yer verilmiştir.

1976 Sayılı kanun öncesinde dede veya ninesi sağ iken anne veya babası ölmüş olan torunların kendilerini hacb eden bulunduğu dede veya ninelerinin terikelerinden pay alamayacağı şeklindeki Hanefî mezhebi hükmü uygulanırken, 1976 yılından itibaren torunların belirli şartlar dahilinde vacip vasiyet yoluyla nine ya da dedelerinin miraslarından pay alması öngörülmüştür.

Bu kanunu HAK ile karşılaştırdığımızda da şu hususları söylememiz mümkündür:

HAK gayrimüslimlerle ilgili maddeler de dahil olarak 157 madde iken 1976 kanunu 187 maddeden oluşmaktadır. Bu 187 maddenin 49 tanesi HAK'dan aynen alınmıştır.

1976 Kanununun HAK'da bulunmayan maddeleri şunlardır:

Evliliğin tarifi (md. 2), yakın velinin rızasının uzak velinin hakkını düşürdüğü (md. 11), yakının gıyabı hâlinde hakkın uzak veliye geçmesi (md. 12), 18 yaşından büyük dul için veli rızasına ihtiyaç olmadığı (md. 13), gerçekleşmemiş şarta ve geleceğe izafe edilen zevâcın in'ikâd etmeyeceği (Md. 18), kişinin iddeti içerisinde mu'teddesinin mahrem akrabası ile evlenemeyeceği (md. 29), mehrin teciline razı olan zevcenin itaatten imtina edemeyeceği (md. 47), duhûlden önce akdin fesholması hâlinde mehrin geri alınacağı (md. 50), duhûlden önce mehrin yarısını gerektiren ayrılığın zevcden kaynaklanan ayrılık olduğu (md. 51), kadından kaynaklanan veya kadındaki ayıp sebebiyle olan ayrılıklarda mehrin düşeceği (md. 52, 53), evlilik vesikasına aykırı mehir iddialarının dinlenmeyeceği (md. 59), tarafların mehirden artırma ve eksiltme yapabilecekleri (md. 63), mehirden velinin kabzının geçerli olduğu (md. 65), nafakanın nelere şamil olduğu (md. 66), nafakanın akitten itibaren geçerli olduğu (md. 67), izinsiz çalışan eşin nafaka alamayacağı (md. 68), karar üzerinden 6 ay geçmeden yeni bir nafaka davasının dinlenmeyeceği (md. 71), doktor, ebe vb. masrafların nafakaya dahil olduğu (md. 78), mu'teddenin nafakasının kocaya ait olup zevciyet nafakası gibi olduğu (md. 79, 80), zevcenin defin masraflarının kocaya ait olduğu (md. 82), talâkın yazı ve işaret ile de gerçekleşeceği (md. 86), talâkta tevkil ve zevceye talâk yetkisi verilebileceği (md. 87), bir şeyi yaptırmak amacına matuf gayri müncez talâkın vâki olmayacağı (md. 89), sayıya izafe edilen ve bir mecliste birden fazla talâkın bir talâk olduğu (md. 90), talâkın hâkim huzurunda yapılması halinde bilâhare aksine iddianın dinlenmeyeceği (md. 91), talâka yemin ile talâkın vuku bulmayacağı (md. 92), muhâlaa ile ilgili maddeler (md. 102-112), kadındaki kusur sebebiyle kocanın fesih hakkı (md. 117), kadında sonradan meydana gelen kusurlarda davanın dinlenmeyeceği (md. 118), kusurun doktor veya ebe raporuyla bilineceği (md. 119), duhûlden önce mehirden acz sebebiyle fesih (md. 126), nafakadan imtina sebebiyle hâkimin tatlıki (md. 127-129), mahpusun eşinin kadından tatlık talebi (md. 130), sebepsiz talâkta tazminat (md. 135), iddetin koca evinde bekleneceği (md. 146), nesebin sübutu (md. 147-149), annenin çocuğunu emzirmesi (md. 150-153), hidâne hakkı ile ilgili maddeler (md. 154-166),

akraba nafakası ile ilgili maddeler (md. 167-176), miras ile ilgili maddeler (md. 180-182), kanunda yer almayan hususlarda Hanefî mezhebinin râcihine başvurulacağı (md. 183), kanununun önceki talâklara şamil olmadığı (md. 184), kanunda kastedilenin hicrî sene olduğu (md. 186).

Görüldüğü üzere 1976 tarihli bu kanunda HAK'da yer almayan pek çok yeni madde bulunmaktadır.

HAK'da yer aldığı halde 1976 kanununda yer almayan maddeler de şunlardır:

Mürâhik ve mürâhikanın evlendirilmesi (HAK md. 5, 6), erkekler için 12 ve kızlar için 9 yaşını tamamlamayanı kimsenin evlendiremeyeceği (HAK md. 8), nikâh akdinin ilânı (HAK md. 33), adem-i kefâet hâlinde velinin birinin rızasının diğerlerinin itiraz hakkını düşürdüğü (HAK md. 49), takdirden evvel geçen dönemin nafakasının sakıt olacağı (HAK md. 95), nafakadan biriken miktarın vefat ile sakıt olmayacağı (HAK md. 100), rücûnun talîk olamayacağı (HAK md. 114), tefrîke hükümden sonra birinci eşin zuhuru halinde ikinci nikâhın fesholmayacağı (HAK md. 128), takdirden evvel geçen dönemin iddet nafakasının sakıt olacağı (HAK md. 153), iddet nafakasından biriken miktarın vefat ile sakıt olmayacağı (HAK md. 154).

1976 Kanununda HAK'dan farklı olarak yer alan hükümler şu şekildedir:

1976 Kanununda evlenme yaşı 15-16 olarak yer alırken HAK'da 17-18 olarak yer almaktadır. HAK md. 54'te nikâhı haram olanlarla yapılan evliliğin fasid, 1976 kanunu 33. maddede batıl olduğu hükmü vardır. HAK md. 139'da üç hayız denilirken 1976 kanunu md. 135'te önceki Ürdün kanunlarında olduğu gibi üç kur' denilmiştir. Ürdün kanunu 179. maddede "*vefatına hükmedilenin karısının ikinci evliliği birincinin dönmesi halinde duhûlden sonra fesholmaz*" hükmü varken, HAK 129. maddede fesholur hükmü yer almaktadır.

Bunların dışındaki maddelerde genelde özetleme veya daha fazla tefarruat ya da örnek zikredilmesi ya da bazı unsurlar ilâvesi gibi çok da önemli sayılamayacak farklar bulunmaktadır. Örneğin HAK 104-105. maddelerde sarhoş ve mükrehin talâkının geçerli olmadığı zikredilirken, 1976 kanunu md. 88'de buna "uyuyan, baygın ve medhûş (kendini bilmez derecede sinirlenmiş kişi)" da ilâve edilmiştir. Çağdaş gelişmelerin tabîî yansıması olarak da bazı farklar bulunmaktadır. Örneğin HAK md. 9'da "mecnunun zaruret halinde evlendirilebileceği" zikredilirken, 1976 kanunu md. 8'de "*doktor raporu ile evlendirilmesinde maslahatı bulunduğu takdirde...*" hükmü yer almaktadır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak şunları söyleyebiliriz: 1976 Kanunu bazı kısımlarında HAK'nın sırasını tam olarak takip etmemektedir. Bununla birlikte büyük bir kısmında yine HAK'nın madde sırası izlenmiştir. Yeni bir kanun olması itibarıyla mevcut şartlara uygunluk bakımından maddeleri daha fazla tefarruat içermektedir. Bu da kanunun HAK'nın maddeleri alınarak mevcut şartlara göre geliştirilmiş ve yeni maddeler ilâve edilerek yeni bir kanun oluşturulmuş kanaatine götürmektedir. 1976 Kanunu "Hukûk-ı Âile Kanunu" değil "Ahvâl-i Şahsiye Kanunu" adını taşıdığından HAK'dan daha fazla konuya temas etmesi de tabîî karşılanmalıdır.²⁰

²⁰ Sertâvî, Ürdün AŞK'nın çoğu maddesinin Suriye AŞK'dan alındığını söylemektedir. Bk. Muhammed Ali es-Sertâvî, Şerhu Kanûn el-ahvâl eş-şahsiyye, Amman 1997, s. 286. Osmanlı ve Mısır kanunlarına dayandığı görüşü için de bk. Aydın, Aile Hukuku, s. 231.

Bu değerlendirmeler ışığında Ürdün'de HAK'nın etkisinin nispeten daha azaldığı ve Ürdün'deki sosyal gelişmeleri daha fazla yansıtan kanun olarak 1976 tarihli kanun gösterilebilir.

E. 1976 TARİHLİ KANUNDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

2001 Yılındaki 82 sayılı Ahvâl-i Şahsiye Kanunu Tadil Kanunu²¹ ile 1976 tarihli kanunda aşağıdaki değişiklikler yapılmıştır:

1976 Kanununda 5. maddeye göre evlilik ehliyeti yaşı 16/15 iken 2001 yılında yapılan değişiklikle bu 18'e çıkarılmış, ancak 15 yaşını tamamlayanlar için hâkimin evlilik izni verebilmesi hükmü benimsenmiştir. Bu durumda bir anlamda evlilik yaşı konusunda HAK'nın hükmüne geri dönülmüş olmaktadır.

6. Maddeye yapılan ilâve ile hâkimin kocanın maddî durumunu ve evli olduğunu ikinci eşe haber vermesi hükmü getirilmiştir. Bu tür bir hüküm HAK'da bulunmamaktadır.

Md. 63'e yapılan ilâve ile tarafların mehirde yapabilecekleri ilâve ve azaltmayı hâkimin önünde vesikalaştırmaları şartıyla yapabilecekleri hükmü eklenmiştir. Vesikalaştırma şartı HAK'da yer almamaktadır.

68. Maddedeki izinsiz çalışan zevcenin nafaka alamayacağı hükmü, işin meşru olması ve kocanın muvafakati şartıyla nafaka alır şeklinde değişmiştir. HAK'da tabii olarak kadının çalışması ile ilgili maddeler bulunmamaktadır.

126. Maddeye eklenen 2. fıkra ile şu hüküm konulmuştur: Duhûlden önce kadın aldıklarını vererek tefrik isteyebilir. Duhûlden sonra da hulû' talep edebilir.

134. Maddedeki sebepsiz talâta kadının tazminat talep edeceği hükmü yer almaktayken yapılan tadilatla bunun 3 yıllık nafaka miktarını geçemeyeceği hükmü getirilmiştir.²² Bu hükümler HAK'da yer almamaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1. HAK'nın Ürdün'de 1947 veya 1951 yılına kadar yürürlükte kaldığı şeklindeki değerlendirmeler yüzde yüz isabetli değildir. Zira bu değerlendirmeler her şeyden önce 1927 yılındaki kanundan haberdar olunmaksızın yapılmaktadır. Öte yandan 1927 ve 1947 kanunlarında olduğu gibi 1951 kanununda da HAK'nın sistematığı ve pek çok maddesi aynen alınmış, çok az hükmü değiştirilmiş, sadece HAK'da olmayan bazı maddeler ilâve edilmiştir. HAK'ya göre köklü değişiklikler ancak 1976 kanununda olmuştur. Bu kanunda bile yine HAK'nın derin izlerini görmek mümkündür. Bu sebeple 1976 kanununa kadar HAK'nın yukarıda ayrıntılı olarak yer verdiğim hususlar çerçevesinde, çıkarılan kanunlar içerisinde olarak Ürdün'de yürürlükte kaldığı, günümüze değin küçük tadilatlarla uygulanmaya devam eden bu kanunda da yine önemli oranda HAK etkisi olduğu şeklindeki bir değerlendirme daha isabetlidir. Söylediğimiz bu hususlar aşağıda ek olarak yer vereceğimiz HAK ile Ürdün kanunlarının karşılaştırılmasına yer veren tablodan da net olarak müşahede edilebilecektir.

2. HAK'nın Ürdün aile hukuku kanunlarına olan tesirini sadece maddelerinin alınması ile sınırlı tutmamak gerekir. Zira HAK'nın getirdiği ve zamanına göre oldukça önemli bir gelişme olan, Hanefî mezhebi ağırlıklı ancak diğer mezhep hükümlerinden

²¹ Ürdün Resmî Gazetesi'nin 31. 12. 2001 tarihli ve 4024 sayılı nüshasında yayımlanmıştır.

²² Değişiklikler için bk. Râtib Zâhir, et-Teşrîât el-hâssa bi-mahâkim eş-şer'iyye (el-Muaddele), Amman, 2002.

de istifade etme şeklindeki anlayışın Ürdün kanunlarında da aynen devam ettirildiği, hatta 1976 tarihli kanunda dört sünî mezhebin yanı sıra Zâhirîler gibi diğer bazı mezheplerden de hükümler alındığı görülmektedir. Yine evlilik yaşına sınır koyma vb. pek çok HAK kaynaklı yeniliğin Ürdün kanunları tarafından da benimsendiğine şahit olmaktadır.

3. Diğer pek çok İslam ülkesinde olduğu gibi Ürdün'de de HAK'nın bu derece kabul görmesini başarılı bir taknîn çalışması olduğu şeklinde yorumlayabiliriz. Ne yazık ki bu başarılı çalışma çeşitli siyasî sebeplerle Osmanlı Devleti'nde çok az yürürlükte kalmış, kanun hâline gelme şansı bile bulamadan 2 yıl gibi kısa bir sürede yürürlükten kaldırılmıştır.

4. HAK'nın Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı hâkimiyetinden çıkan diğer bazı ülkelerde yürürlükte kalmaya devam ettiği ve bu ülke kanunlarına tesiri ana hatlarıyla bilinen bir husus olmakla birlikte konunun daha net olarak ortaya konması için yapılacak yeni araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca konuyla ilgili olarak yapılacak yeni çalışmaların ilginç sonuçlar ortaya koyması da muhtemeldir. Nitekim değerli araştırmacı Hacı Mehmet Günay konunun Bulgaristan boyutunu, daha önce bilinmeyen pek çok hususu ihtiva eden orijinal bir makale ile ortaya koymuş bulunmaktadır.²³ Hâli hazırda Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Suriye Aile Hukuku ile ilgili bir doktora tezinin hazırlanmakta olduğunu da biliyoruz. Bu ve benzeri çalışmaların konuyu daha net bir şekilde ortaya koyması sonucunda HAK'nın diğer İslam ülkelerindeki etkileri konusunda daha ayrıntılı değerlendirmelerde bulunabilmemiz mümkün olacaktır.

HAK'nın Ürdün Kanunları ile Tablo Hâlinde Karşılaştırılması

HAK	1927 Tarihli Kanun	1947 Tarihli Kanun	1951 Tarihli Kanun	1976 Tarihli Kanun
Md. 1	Md. 1	Md. 1 ("Mücerred" kaydı yok)	Md. 2 ("Mücerred" kaydı yok)	Md. 3 (ilâve: "Fâtiha okuma ve mehir alma ile de olmaz")
Md. 2	Md. 2	Md. 2 (içerik aynı ifade biraz farklı)	Md. 3	Md. 4 (sadece: tarafların nişandan dönebilecekleri) Md. 65
Md. 3	GM ²⁴	GM	GM	GM
Md. 4	Md. 3 (Nikâh yaşı 16)	Md. 3 (Nikâh yaşı 15, ayrıca 18 yaşını tamamlamış bakirenin)	Md. 4	Md. 5 (nikâh için kız 15, erkek 16 yaşında olmalı)

²³ Bk. H. Mehmet Günay, "Bulgaristan Baş Müftülüğüne Hazırlanan 1924 Tarihli Münakaha ve Müfâratat Talimatnamesi ve Bulgar Şer'îye Mahkemelerinde Uygulanışı", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001, sy. 3, s. 163-196.

²⁴ GM: Gayrimüslimlerle ilgili madde anlamında kullanıyoruz. Bilindiği gibi HAK gayrimüslimlerle ilgili maddeler de içermektedir. Ancak bu maddeler ahvâl-i şahsiye alanında gayrimüslimlerin kazâi muhtariyete sahip oldukları Ürdün kanunlarında alınmamıştır.

		kadı tarafından evlendirilmesi ilâvesi var)		
Md. 5	–	–	Md. 4 (ilâve: "hâkimi 15 yaşında olduğuna ikna ederse...")	Md. 6 (15 yaşını doldurmuş kızı hâkimin evlendirilmesi)
Md. 6	–	–	Md. 4 (ilâve: "15 yaşına varmış..")	–
Md. 7	–	–	–	–
Md. 8	–	–	Md. 5 (Fark: "dengi ile ve velisi imtina ederse...")	–
Md. 9	Md. 4 (sadece "mecnun" ifadesi var, "mecnune" yok)	–	Md. 16	Md. 8 (ilâve: "doktor raporu ile...")
Md. 10	Md. 5	Md. 5	Md. 7 (ilâve: "Hanefî mezhebinde olduğu şekilde...")	Md. 9 (ilâve: "Hanefî mezhebinde olduğu şekilde...")
Md. 11	Md. 6 ("çocuk" ifadesi geçmiyor)	Md. 6 ("çocuk" ifadesi geçmiyor)	Md. 8 ("çocuk" ifadesi geçmiyor)	Md. 10 (ilâve: "mahtûbe Müslüman ise veli Müslüman olmalı")
Md. 12	GM	GM	GM	GM
Md. 13	Md. 7	Md. 7	Md. 9	Md. 27
Md. 14	Md. 8 ("mu'tedde" ifadesi geçmiyor)	Md. 8	Md. 10	Md. 28
Md. 15	Md. 9	Md. 10	Md. 12	Md. 30 (ilâve: "üç ayrı mecliste boşadığı...")
Md. 16	Md. 10 (küçük ifade farklılıkları var)	Md. 11 (daha az tafsilatlı)	Md. 13 (daha az tafsilatlı)	Md. 31 (daha az tafsilatlı)
Md. 17	Md. 11	Md. 12	Md. 14	Md. 24
Md. 18	Md. 12	Md. 13	Md. 15	Md. 26 (ilâve: "Hanefî mezhebi istisnaları hariç...")
Md. 19	Md. 13 (farklı olarak: Fasid nikâhtaki duhûlün de hurmet-i musâhare gerek-	Md. 14 (farklı olarak: Fasid nikâhtaki duhûlün de hurmet-i musâhare gerek-	Md. 16 farklı olarak: Fasid nikâhtaki duhûlün de hurmet-i musâhare gerektireceği	Md. 25

	tireceği	tireceği		
Md. 20	_GM	_GM	_GM	_GM
Md. 21	_GM	_GM	_GM	_GM
Md. 22	_GM	_GM	_GM	_GM
Md. 23-32	_GM	_GM	_GM	_GM
Md. 33				
Md. 34	Md. 14	Md. 15 (ilâve: vesikaya dayanmayan iddiaların dinlenmeyeceği)	Md. 17 (ilâve: resmî vesikaya dayanmayan nikâhlara para cezası)	Md. 16 (ilâve: şahitlerin icab ve kabulü duyup anlamaları)
Md. 35	Md. 15	Md. 16	Md. 18	Md. 14
Md. 36	Md. 16	Md. 17	Md. 19	Md. 15 (ilâve: "acizin işareti de olur")
Md. 37	Md. 17	Md. 18	Md. 20	Md. 17 (teferruat ve evlilik ve boşanmaların yurt dışında konsolosluklara tescili ilâvesi)
Md. 38	_	Md. 19 (ilâve: şartların yazılı olması gerektiği)	Md. 21 (ilâve: şartların yazılı olması gerektiği)	Md. 19 (şartlar daha teferruatlı ele alınmış)
Md. 39-44	_GM	_GM	_GM	_GM
Md. 45	Md. 18	Md. 20	Md. 23 (kefâet sadece malda aranır)	Md. 20 (kefâet sadece malda aranır)
Md. 46	Md. 19	Md. 21	Md. 23	Md. 20
Md. 47	Md. 20	Md. 22	Md. 24	Md. 22
Md. 48	Md. 21	Md. 23	Md. 25	Md. 21
Md. 49	Md. 22	Md. 24	Md. 26	Md. 12 (kısmen)
Md. 50	Md. 23	Md. 25	Md. 27	
Md. 51	_GM	_GM	_GM	_GM
Md. 52	Md. 24	Md. 26	Md. 28	Md. 34
Md. 53	Md. 25 (farklı olarak: ...kız kardeşini nikâhlamak caiz değildir)	Md. 27 (farklı hüküm: Nikâh batıldır)	Md. 28	Md. 34
Md. 54	Md. 26	Md. 28 (farklı hüküm: Nikâh batıldır)	Md. 29 (farklı hüküm: nikâh batıldır)	Md. 33 (farklı hüküm: nikâh batıldır)
Md. 55			Md. 28	Md. 34
Md. 56	Md. 27	Md. 29	Md. 28	Md. 34
Md. 57	Md. 28	Md. 30	Md. 28	Md. 34
Md. 58	Md. 30	Md. 31	Md. 29	

Md. 59	GM	GM	GM	Md. 23
Md. 60	Md. 30 ²⁵	GM	GM	GM
Md. 61	Md. 30	GM	GM	GM
Md. 62	Md. 30	GM	Md. 28	
Md. 63-68	GM	GM	GM	GM
Md. 69	Md. 31	Md. 33	Md. 31	Md. 35
Md. 70	Md. 32	Md. 34	Md. 32	Md. 36
Md. 71	Md. 33	Md. 35 (farklı hüküm: ülke içinde sefer)	Md. 33 (ilâve: zevc ile intikale mâni olan durumlar)	Md. 37 (ilâve: "aksini şart koşması hariç...")
Md. 72	Md. 34 (farklı olarak: kadın gayrı mümeyyiz çocuğunu da oturtamaz)	Md. 36 (farklı olarak: baliğ çocuğunu oturtamaz)	Md. 34 (farklı olarak: baliğ çocuğunu oturtamaz)	Md. 38 (farklı olarak: ihtiyaç sahibi ana-babasını oturtabilir)
Md. 73	Md. 35	Md. 37	Md. 35	Md. 39
Md. 74	Md. 36	Md. 38 (ilâve: birden fazla zevcenin aynı evde rızaları dışında oturtulamayacağı)	Md. 36 (ilâve: birden fazla zevcenin aynı evde rızaları dışında oturtulamayacağı)	Md. 40 (ilâve: birden fazla zevcenin aynı evde rızaları dışında oturtulamayacağı)
Md. 75	Md. 37	Md. 40	Md. 37	Md. 41
Md. 76	Md. 38	Md. 41	Md. 38	Md. 42
Md. 77	Md. 39	Md. 42	Md. 39 (ilâve: "amme hakkı adına...")	Md. 43 (ilâve: hamilelikten sonra yaş sebebiyle fesad iddialarının dinlenmeyeceği)
Md. 78-79	GM	GM	GM	GM
Md. 80	Md. 40	Md. 43	Md. 40	Md. 44
Md. 81	Md. 41	Md. 44	Md. 41 (ilâve: "yazılı olmak şartıyla...")	Md. 45 (ilâve: "yazılı olmak şartıyla...")
Md. 82	Md. 42 (ilâve olarak: koca ölünce mehir için konulan sürenin düşeceği)	Md. 45 (ilâve olarak: koca ölünce mehir için konulan sürenin düşeceği)	Md. 42	Md. 46
Md. 83	Md. 43	Md. 46	Md. 44-45	Md. 48-49

²⁵ HAK'nin esasında gayrimüslimlerle ilgili olan bu maddeleri Müslümanlarla ilgili fihki hükümlerle de benzerlik taşımasının da etkisizle ve muhtemelen sehven Ürdün kanunu tarafından da alınmıştır. Diğer kanunlarda ise yeniden HAK'nin tertibine geri dönüldüğünü görmekteyiz.

Md. 84	Md. 44	Md. 47	Md. 46-47	Md. 54-55
Md. 85	Md. 45	Md. 48	Md. 48	Md. 56
Md. 86	Md. 46 (ilâve: akitteki miktarı geçemez)	Md. 49	Md. 49	Md. 57
Md. 87	Md. 47	Md. 50 (Tefarruat var)	Md. 50 (Tefarruat var)	Md. 58 (Tefarruat var)
Md. 88	Md. 48	Md. 51	Md. 52	Md. 60
Md. 89	Md. 49	Md. 52	Md. 53	Md. 61
Md. 90	Md. 50	Md. 53	Md. 54	Md. 62
Md. 91	GM	GM	GM	GM
Md. 92	Md. 51	Md. 54	Md. 56	Md. 70
Md. 93	Md. 52	Md. 55	Md. 57	Md. 72
Md. 94	Md. 53	Md. 56	Md. 58	Md. 73
Md. 95	Md. 54		Md. 56	
Md. 96	Md. 55	Md. 57	Md. 59	Md. 74
Md. 97	Md. 56 ("borçlanmasına izin verir" ifadesi yok)	Md. 58 ("borçlanmasına izin verir" ifadesi yok)	Md. 60 ("borçlanmasına izin verir" ifadesi yok)	Md. 76 ("borçlanmasına izin verir" ifadesi yok)
Md. 98	Md. 57	Md. 59	Md. 61	Md. 75 (daha sade)
Md. 99	Md. 58	Md. 60	Md. 62	Md. 77
Md. 100	Md. 59	Md. 61	Md. 63	
Md. 101	Md. 60 (ilâve: "nakil isteğinden sonra men ederse...")	Md. 62 (ilâve: "nakil isteğinden sonra men ederse...")	Md. 64 (ilâve: kocanın eziyeti meskeni terk için meşru sebep)	Md. 69 (ilâve: kocanın eziyeti meskeni terk için meşru sebep)
Md. 102	Md. 61	Md. 63	Md. 66	Md. 83
Md. 103	Md. 62 (ilâve: "iddet müddeti içerisinde olsa da...")	Md. 64	Md. 67	Md. 84 ("Nikâhı fesh edilen zevce-i mu'tedde mahall-i talâk olmaz" kaydı yok)
Md. 104			Md. 68	Md. 88
Md. 105			Md. 68 (ilâve: "medhûşun talâkı da geçersizdir")	Md. 88 (ilâve: "medhûş, baygın, uyuyan ve matûhun talâkı da geçersizdir")
Md. 106	Md. 63	Md. 65	Md. 75	Md. 96
Md. 107	Md. 64	Md. 66	Md. 76	Md. 96
Md. 108	Md. 65	Md. 67	Md. 69	Md. 85 (ilâve: "uç ayrı mecliste...")
Md. 109	Md. 66	Md. 68	Md. 71 (nispeten farklı)	Md. 95

Md. 110	Md. 67	Md. 69 (talâkın tescili)	_	Md. 101 (talâkın tescili)
Md. 111	Md. 68	Md. 70	Md. 74 (ric'î olmayan talâkların hangileri olduğu)	_
Md. 112	Md. 69 (farklı olarak: rucû hakkı ancak ıskat ile sakıt olur)	Md. 71	Md. 78	_
Md. 113	Md. 70	Md. 73 (ilâve: rucû'u kadiya bildirmesi gerekir)	Md. 79	Md. 97
Md. 114	Md. 71	Md. 73	Md. 80	_
Md. 115	Md. 72	Md. 74	Md. 73	Md. 93
Md. 116	Md. 73 ("ve keza beynûnet ifade eden lâfızlarla..." kısmı yok)	Md. 75 ("ve keza beynûnet ifade eden lâfızlarla..." kısmı yok)	Md. 74 (kısmen)	Md. 94 (bir kısmı farklı)
Md. 117	Md. 74	Md. 76	Md. 81	Md. 98-99
Md. 118	Md. 75	Md. 77	Md. 82	Md. 100
Md. 119	Md. 76	Md. 78	Md. 83 (hastalık isimleri sayılıyor)	Md. 113 (hastalık isimleri sayılıyor)
Md. 120	Md. 77	Md. 79	Md. 84	Md. 114
Md. 121	Md. 78	Md. 80	Md. 85	Md. 115
Md. 122	Md. 79 (hastalık isimleri geçmiyor)	Md. 81 (hastalık isimleri geçmiyor)	Md. 86	Md. 116 (ilâve: "hâkim uzmanından yardım ister")
Md. 123	Md. 80	Md. 82	Md. 87	Md. 120
Md. 124	Md. 81	Md. 83	Md. 88	Md. 121
Md. 125	Md. 82	Md. 84	Md. 88	
Md. 126	Md. 83 (ilâve: "...ve haberi de kesilse")	Md. 85 (daha tefaruatlı)	Md. 91	Md. 123-125
Md. 127	Md. 84 (savaşta kaybolma yerine dâruharpte kaybolma)	Md. 86 (savaşta kaybolma yerine dâruharpte kaybolma)	Md. 92	Md. 123-125 (daha tefaruatlı) Md. 131 Md. 178 (kısmen)
Md. 128	Md. 85	Md. 88	Md. 94	
Md. 129	Md. 86	Md. 89	Md. 95 (farklı hüküm: fesholmaz)	Md. 179 (farklı hüküm: duhûlden sonra fesholmaz)
Md. 130	Md. 87	Md. 90	Md. 96 (daha tafsi-	Md. 132 (daha

		(tefarruatta farklılık var)	latlı)	tafsilatlı)
Md. 131	Md. 88	Md. 91	Md. 97	Md. 133
Md. 132-138	_ GM	_ GM	_ GM	_ GM
Md. 139	Md. 89 (üç hayız yerine üç kur')	Md. 92 (üç hayız yerine üç kur')	Md. 101 (üç hayız yerine üç kur')	Md. 135 (üç hayız yerine üç kur')
Md. 140	Md. 90	Md. 93	Md. 102	Md. 136
Md. 141	Md. 91	Md. 94	Md. 103	Md. 137
Md. 142	Md. 92	Md. 95	Md. 104	Md. 138
Md. 143	Md. 93	Md. 96	Md. 105	Md. 139
Md. 144	Md. 94	Md. 97	Md. 106	Md. 140
Md. 145	Md. 95	Md. 98	Md. 107	Md. 141
Md. 146	Md. 96	Md. 99	Md. 108	Md. 142
Md. 147	Md. 97	Md. 100	Md. 109	Md. 143
Md. 148-149	_ GM	_ GM	_ GM	_ GM
Md. 150	Md. 98	Md. 101	Md. 110	Md. 145 (zevcin zimmetinde borç olması)
Md. 151	Md. 99	Md. 102	Md. 111	Md. 81
Md. 152	Md. 100	Md. 103	Md. 112	Md. 144
Md. 153	Md. 101	Md. 104 (iddet nafakasında nafaka talebinin kalan iddet süresine göre değerlendirilişi)	-	-
Md. 154				
Md. 155	_ GM	_ GM	_ GM	
Md. 156	_ GM	_ GM	_ GM	
Md. 157				
-	Md. 102 (kanunda olmayan hususlarda Hanefî mezhebine müracaat)	Md. 105	Md. 129	Md. 183
-	Md. 103 (yayımlar tarihinde yürürlüğe gireceği ve kâdî'l-kudâtın yürüteceği)	Md. 106 (Yayımlardan bir ay sonra yürürlüğe gireceği) Md. 107 (Kâdî'l-kudât ve başbakanın yürüteceği)	Md. 131 (Kâdî'l-kudât ve başbakanın yürüteceği)	Md. 187 (başbakan ve bakanlar kurulu tarafından yönetileceği)
-	-	Md. 4 (Eşler arasında yaş açısından denklik)	Md. 6	Md. 7

		aranması)		
-	-	Md. 9 (erkeğin iddet müddeti içersinde mu'teddesinin mahremi ile evlenemeyeceği)	Md. 11	Md. 29
-	-	Md. 39 (mazeretsiz olarak ikinci evlilik yapacak kimsenin harç ödeyeceği)	-	-
-	-	Md. 87 (mahpusun eşinin talâkı)	Md. 93	Md. 130
-	-	-	Md. 1 (kanunun ismi ve yürürlük tarihi)	Md. 1 (kanunun ismi)
-	-	-	Md. 22 (erkeğin nikâh için kadıya başvurması gerektiği)	-
-	-	-	Md. 39 (hamilelik sonrasında yaş farkı sebebiyle fesat iddialarının dinlenmeyeceği)	-
-	-	-	Md. 43 (tecile anlaşmışlarsa zevcenin itaatten imtina edemeyeceği)	Md. 47
-	-	-	Md. 51 (evlilik vesikasına aykırı mehir iddialarının dinlenmeyeceği)	Md. 59
-	-	-	Md. 55 (Duhûlden önce zevcin mehirden acziyetinin ortaya çıkması)	Md. 126
-	-	-	Md. 65 (doktor ve çocukların eğitim masraflarının nafakaya dahil olduğu)	Md. 78 Md. 66 (nafakaya nelerin dahil olduğu) Md. 67 (nafakanın akit anından itibaren geçerli olduğu) Md. 68 (izinsiz çalışan kadının nafaka alamaya-

				cağı)
-	-	-	Md. 70 (bir şeyi yaptırmayı hedefleyen gayri müncez talâkın vuku bulmamacığı)	Md. 89
-	-	-	Md. 72 (sayıya izafe edilen talâkın bir olarak vuku bulacağı)	Md. 90
-	-	-	Md. 77 (tescil edilmiş talâk iddialarının dinlenmeyeceği)	-
-	-	-	Md. 89-90 (kocanın ikamet mahalli maruf şekilde gaipliği)	-
-	-	-	Md. 98 (zevcin infaktan imtinası)	Md. 127
-	-	-	Md. 99 (zevcin yakın yerde gaib olması)	Md. 128
-	-	-	Md. 100 (adem-i infak sebebiyle tatlikin ric'î olduğu)	Md. 129
-	-	-	Md. 113 (nafakanın zevc için deyn olması)	-
-	-	-	Md. 114 (iddetin evlilik evinde olacağı)	Md. 146 (iddetin bekleneceği ev)
-	-	-	Md. 115-122 (akraba nafakaları)	Md. 167-176
-	-	-	Md. 123 (hidâne yaşı)	-
-	-	-	Md. 124 (nesebin sübutu)	-
-	-	-	Md. 125-126 (mefkûdun durumu)	-
-	-	-	Md. 127 (seneden kastın hicri sene olduğu)	Md. 185
-	-	-	Md. 128 (kanunun önceki talâklara şamil olmadığı)	Md. 184
-	-	-	Md. 130 (ilga edilen kanunlar)	Md. 186
-	-	-	-	Md. 2 (evlilik)
-	-	-	-	Md. 11 (yakın

				velinin rızasının uzak veliyi düşüreceği)
-	-	-	-	Md. 13 (18'inden büyük dul için izne gerek olmadığı)
-	-	-	-	Md. 18 (geleceğe ve şarta izafe edilen nikâhın in'ikâd etmeyeceği)
-	-	-	-	Md. 50 (duhûlden önce fesih hâlinde mehrin istirdâtı)
-	-	-	-	Md. 51 (zevcden kaynaklanan aylık hâlinde mehrin yarısının istirdat edileceği)
-	-	-	-	Md. 52 (ayrılık zevceden kaynaklanıyorsa mehrin tamamının düşeceği)
-	-	-	-	Md. 53 (kadındaki kusur sebebiyle fesh halinde mehrin düşeceği)
-	-	-	-	Md. 63 (tarafaların mehrde eksiltme ve arttırma yapabilecekleri)
-	-	-	-	Md. 64 (mehr velinin kabzının da yeterli olduğu)
-	-	-	-	Md. 71 (altı ay geçmeden yeni bir nafaka davasının dinlenmeyeceği)
-	-	-	-	Md. 79-80 (iddet nafakası)
-	-	-	-	Md. 82 (zevcenin defin masraflarının kocaya ait

				olduğu)
-	-	-	-	Md. 86 (talâkın söz, yazı ve işaretle olabileceği)
-	-	-	-	Md. 87 (talâkta tevkîl ve zevceye bırakma)
-	-	-	-	Md. 91 (hâkimin yanında yapılan talâklarda aksinin dinlenmeyeceği)
-	-	-	-	Md. 92 (talâka yeminin talâk olmayacağı)
-	-	-	-	Md. 102-112 (muhâlea)
-	-	-	-	Md. 117-19 (ayıp sebebiyle fesih)
-	-	-	-	Md. 134 (sebepsiz talâkta tazminat)
-	-	-	-	Md. 147-149 (nesebin sübutu)
-	-	-	-	Md. 150-153 (süt emzirme)
-	-	-	-	Md. 154-166 (hidâne hakkı)
-	-	-	-	Md. 177 (mefkûdun ölümine hükmedilmesi)
-	-	-	-	Md. 180-182 (miras)